

СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТОСТІЙКОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО НЕОБХІДНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В концептуальних положеннях модернізації вітчизняної освіти, які відображені в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті і в цільовій державній програмі "Вчитель", визначено основні напрями оновлення як змісту, так і форм підготовки педагогічних кадрів. Процес підготовки студентів у педагогічному вузі припускає не тільки засвоєння глибоких теоретичних знань, формування вмій і навичок, але і розвиток у студентів необхідних у майбутній професійно-педагогічній діяльності особистісних якостей.

Конфліктостійкість відноситься до числа такої якості особистості педагогічного працівника, яку не можна компенсувати ніякими іншими. Це виходить із самої сутності педагогічної діяльності, в якій дуже часто можуть виникнути не тільки конструктивні конфлікти, але й деструктивні.

Завжди необхідно пам'ятати: педагогічний конфлікт легше попередити, ніж успішно вирішити, а будь-яка помилка педагога при вирішенні деструктивного конфлікту породжує нові, більш складні деструктивні конфлікти. Тому конфліктостійкість педагога (викладача вищої школи, учителя, вихователя) повинна бути розвинена до рівня професійно необхідної якості.

Проблема успіху педагогічної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки гармонійно вдалося вчителю налагодити взаємодію з учнями. Видатний український педагог В.О. Сухомлинський так пише про конфлікти в школі: «Конфлікт між педагогом і дитиною, між учителем і батьками, педагогом і колективом – велике лихо школи. Найчастіше конфлікт виникає тоді, коли вчитель ставиться до дитини несправедливо. Будьте справедливими – і конфліктів не буде. Уміння уникнути конфлікту – одна із складових частин педагогічної мудрості вчителя. Попереджаючи конфлікт, педагог не тільки зберігає, але і створює виховну силу колективу» [4: 185].

У вітчизняній педагогіці до 60-х років XX століття проблема підготовки майбутніх педагогів до попередження педагогічних конфліктів не була предметом спеціальних досліджень, але ця проблема розглядалась у руслі інших наукових розробок. Це знайшло відображення у працях А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського. Їхні праці підготували постановку в педагогіці і психології самостійної теоретичної проблеми – підготовки майбутніх учителів до попередження педагогічних конфліктів. Певна увага до питання вивчення особливостей педагогічних конфліктів приділялась у працях Н.В. Басової, А.Я. Анцупова, М.М. Рибаквої, Н.В. Самоукиної, А.І. Шипілова та інших.

Метою цієї статті є аналіз структури та особливостей конфліктостійкості як професійно необхідної якості майбутнього вчителя.

Конфліктостійкість особистості, як відзначають А.Я. Анцупов і А.І. Шипілов, є специфічним виявом психологічної стійкості; вона розглядається як здатність людини оптимально організувати свою поведінку у важких ситуаціях соціальної взаємодії, безконфліктно вирішувати проблеми у стосунках з іншими людьми [1, 202].

Конфліктостійкість особистості як вид психологічної стійкості має свою структуру, що, на нашу думку, включає такі компоненти: пізнавальний, мотива-

ційний, діяльнісно-поведінковий, діагностичний, саморегулюючий, емоційний, вольовий.

Пізнавальний компонент досліджуваної якості передбачає й систему знань, що дають цілісне уявлення про деструктивні та конструктивні конфлікти і способи їх вияву в різних сферах людської взаємодії. Для того щоб у студента вищого педагогічного закладу освіти розвинути конфліктостійкість, необхідно сформулювати в нього знання про загальні підходи до попередження конфліктної ситуації та керування цими процесами. Розвиток конфліктостійкості особистості сучасного випускника педагогічного вузу неможливий без засвоєння ним: причин виникнення конфліктів; основних періодів і етапів у розвитку конфлікту; особливостей прогнозування і профілактики деструктивних і конструктивних конфліктів; теорії і практики розвитку конфліктів; особливостей трансформації деструктивного конфлікту в конструктивний.

Мотиваційний компонент конфліктостійкості особистості характеризується наявністю потреб, мотивів, намірів, цілей, інтересів, прагнень, які забезпечують стійкість особистості до конфліктів, іншими словами, забезпечують домінування в загальній мотиваційній сфері особистості педагога інтересів, які мінімізували б імовірність виникнення деструктивного розвитку конфлікту. На думку вже згаданих нами А.Я. Анцупова й А.І. Шипілова, даний компонент конфліктостійкості забезпечує адекватність очікування ситуації, що складалася, та спрямованість на спільний пошук шляхів вирішення протиріччя, проблеми, можливість корекції інтересів, що відстоюються, залежно від зміни обставин та розміщення сил [1: 203].

До діяльнісно-поведінкового компонента конфліктостійкості ми відносимо дії і вчинки, що забезпечують недопущення деструктивних конфліктів. Для того, щоб обходитися без деструктивних конфліктів і грамотно їх переборювати, необхідно добре уявляти собі, які дії спричиняють конфліктну ситуацію. До таких дій варто віднести насамперед відкрити недовіру, нестриманість, відкритий прояв особистої антипатії до людини, «навішування ярликів», погрозу, підкреслення різниці між собою і співрозмовником не на його користь, постійне нав'язування своєї точки зору, нещирість тощо [6: 138].

Діагностичний компонент конфліктостійкості дозволяє забезпечити прогнозування й аналіз можливих конфліктів і запобігати можливим об'єктивним проблемним ситуаціям, які можуть виникати у процесі педагогічної діяльності. Діагностика створює основу для вироблення науково-обґрунтованого вирішення ситуації, що виникла. На наш погляд, викликає інтерес і опорна схема, розроблена М.М. Рибаквою для проведення аналізу конфліктної ситуації, яка може виникнути. Дана опорна схема дозволяє простежити особливості діагностичного компонента конфліктостійкості. Вона включає такі основні моменти аналізу конфлікту: 1) опис ситуації, що виникла, конфлікту (учасники, місце виникнення, дії учасників тощо); 2) що передувало виникненню ситуації; 3) які вікові й індивідуальні особливості учасників проявилися в їхній поведінці, ситуації; 4) ситуація очима різних сторін конфлікту; 5) особистісна позиція педагога в даній ситуації, реальні цілі

педагога; 6) що нового дізнався педагог із конфліктної ситуації; 7) основні причини виникнення конфлікту і його зміст; 8) варіанти погашення, попередження конфлікту; 9) вибір засобів і прийомів педагогічного впливу і визначення конкретних учасників реалізації поставлених цілей у даний час і на перспективу [7: 105]. Грамотно проведений аналіз конфліктної ситуації допоможе знайти не тільки варіанти вирішення виниклих проблем, але і можливі шляхи чи попередження деструктивних конфліктів.

Саморегулюючий компонент конфліктостійкості особистості припускає самоконтроль і саморегуляцію своєї поведінки. Для педагогічного працівника здатність до самоконтролю і саморегуляції в передконфліктній чи конфліктній ситуації має велике значення, оскільки дозволяє виключити або звести до мінімуму ймовірність виникнення деструктивного конфлікту в процесі виховання і навчання. М.І. Боршевський вказує, що дівість особистісної саморегуляції забезпечує уміння знайти зв'язки між позитивним емоційним самопочуттям у колективі і дотриманням кожним прийнятих правил і норм поведінки; розуміння власної причетності до життя колективу, почуття гідності і самоповаги, формування здатності до рефлексії, сприйнятливості до реакції довколишніх, почуття відповідальності за власні дії і вчинки; критичне ставлення до поведінки інших та самокритичність в оцінці власних дій і вчинків; адекватна самооцінка [2: 65].

Емоційний компонент конфліктостійкості виконує сигнальну і регулюючу функцію. Емоції допомагають оптимально, з мобілізацією всіх сил організувати спільну діяльність і спілкування. Емоції – це особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відбиваються у формі безпосередніх приємних чи неприємних, переживань, процес і результати практичної діяльності, спрямованої на задоволення актуальних потреб [3: 204]. Завдяки наявності емоцій педагог здатен відчутти і проаналізувати виникаючу передконфліктну ситуацію. Правильне сприйняття емоцій допомагає педагогу оптимально організувати спільну діяльність з метою недопущення переходу передконфліктної ситуації в інцидент. Позитивні емоції можуть допомогти зруйнувати стереотипне ставлення, яке формується і міцно закріплюється в результаті конфліктної поведінки.

Вольовий компонент конфліктостійкості забезпечує перехід деструктивного конфлікту в конструктивне русло. Вольовий компонент конфліктостійкості включає основні вольові якості людини: цілеспрямованість (уміння підкорити свої дії власним поглядам і переконанням), рішучість (уміння своєчасно приймати стійке рішення й оперативно приступати до його реалізації), наполегливість (уміння домагатися виконання прийнятих рішень, незважаючи на труднощі, і переборювати їх), витримка і самовладання (уміння володіти собою в екстремальних умовах), дисциплінованість (уміння підкоритися вимогам), сміливість і мужність (уміння йти до мети, незважаючи на небезпеку, що загрожує життю чи здоров'ю, особистому благополуччю) [5: 69-70].

Компоненти конфліктостійкості взаємозалежні і впливають один на одного, тому розвиток конфліктостійкості випускника педагогічного вузу повинен відбуватися в комплексі завдань: пізнавальних, мотиваційних, діяльно-поведінкових, діагностичних, саморегулюючих, емоційних і вольових, - тобто всіх структурних компонентів, що відповідають конфліктостійкості особистості.

Експериментальне дослідження рівня розвитку конфліктостійкості проводилося на базі Одеського педагогічного коледжу у 2004-2005 навчальному році. У дослідженні брали участь 297 студентів коледжу, які навчаються за спеціальністю "Початкове навчання "із двома додатковими спеціалізаціями: учитель англійської мови в початковій школі й організатор роботи з учнівськими об'єднаннями.

На першому етапі експериментальної роботи ми прагнули виявити уявлення студентів про найбільш важливі якості педагога. Для цього було проведено анкетування, у процесі якого майбутні вчителі здійснювали ранжування двадцяти особистісних якостей, у тому числі і конфліктостійкості, щодо їх значення у професійній діяльності вчителя. Найбільш важливими особистісними якостями вони вважають: доброзичливість – 33%, тактовність – 25%, гуманність – 10%. Як свідчать отримані дані, тільки деяка частина студентів оцінюють значущість конфліктостійкості як необхідну якість учителя, - всього 5%

На другому етапі було проведено анкетування, спрямоване на дослідження рівня розвитку в майбутніх учителів окремих структурних компонентів конфліктостійкості, а саме: пізнавального, мотиваційного, діяльно-поведінкового, діагностичного, саморегулюючого, емоційного, вольового. У розробленій нами анкеті запитання першого блоку були пов'язані із з'ясуванням обізнаності обстежуваних щодо чинників, які впливають на розвиток конфліктостійкості майбутніх учителів. Другий блок анкети пропонував студентам розв'язати типові конфліктні ситуації, які можуть трапитися в їхній майбутній педагогічній практиці. Оцінка вирішення конфліктної ситуації здійснювалася експертами за рівнями розвитку структурних компонентів конфліктостійкості. Для цього був визначений зміст трьох рівнів розвитку структурних компонентів конфліктостійкості – високий, середній, низький.

Високий рівень – компонент конфліктостійкості в особистості виявляється характерно, яскраво виражено, типово і постійно. Середній рівень – компонент конфліктостійкості в особистості виявляється зримо, характерно, яскраво виражено, але не постійно. Низький рівень – структурний компонент конфліктостійкості в особистості не виявляється.

Третій етап дослідження проводився під час проходження студентами педагогічної практики, коли в конкретних умовах майбутньої педагогічної діяльності студенти вирішували конкретні проблеми і виявляли рівень розвитку конфліктостійкості.

Як бачимо з таблиці, недооцінка студентами значення конфліктостійкості як необхідної якості вчителя призводить до низького рівня розвитку в майбутніх учителів усіх без винятку структурних компонентів конфліктостійкості. Тому для розвитку конфліктостійкості студента необхідне введення у зміст психолого-педагогічних дисциплін тих структурних змін, що орієнтують майбутнього вчителя на прогнозування і оптимальну поведінку в конфліктній ситуації.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що конфліктостійкість особистості педагога є специфічним проявом його психологічної стійкості; вона розглядається як здатність педагога оптимально організувати свою взаємодію з вихованцями, безконфліктно вирішувати педагогічні проблеми, уміння попереджувати конфліктні ситуації та керувати конфліктом. Конфліктостійкість особистості має свою структуру, що включає такі компоненти: пізнаваль-

ний, мотиваційний, діяльнісно-поведінковий, діагностичний, саморегулюючий, емоційний, вольовий. Результати діагностичних зрізів указують на низький рівень розвитку конфліктостійкості у студентів, які завтра прийдуть працювати в педагогічні за-

клади. Тому перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у виявленні теоретичних засад та педагогічних умов формування конфліктостійкості як професійно необхідної якості вчителя у процесі фахової підготовки.

Таблиця 1

Рівень розвитку в майбутніх учителі структурних компонентів конфліктостійкості (у %)

№	Компоненти конфліктостійкості	Високий	Середній	Низький
1	Пізнавальний	8	36	56
2	Мотиваційний	16	13	71
3	Діяльнісно - поведінковий	12	20	68
4	Діагностичний	17	25	58
5	Саморегулюючий	16	16	68
6	Емоційний	14	26	60
7	Вольовий	15	22	63

ЛІТЕРАТУРА

1. Анципов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ. 1999. – 551 с.
2. Боршиевский М.И. Саморегуляция и поведение школьников // Советская педагогика. – М., 1991. – № 3 – С. 63-67.
3. Немов Р.С. Психология: Учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ, студентов пед ин-тов и работников системы подготовки, повышения квалификации и переподготовки пед. кадров. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
4. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива. – М., 1981. – С. 185.

5. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений – Ростов н/Д.: изд-во Феникс, 1998. – 544 с.

6. Психология. Педагогика. Этика: Учебник для вузов / О.В. Афанасьева, В.Ю. Кузнецов, И.П. Левченко и др.; Под ред. проф Ю.В. Наумкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 350 с.

7. Рыбакова М.М. Конфликты и взаимодействие в педагогическом процессе: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 128 с.

Подано до редакції 17.02.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности развития конфликтоустойчивости как профессионально необходимого качества личности выпускника педагогического вуза. В работе дана характеристика познава-

тельному, мотивационному, деятельностно-поведенческому, диагностическому, саморегулирующему, эмоциональному, волевому компонентам конфликтоустойчивости личности.

SUMMARY

The article presents some peculiarities of forming steadiness to conflicts as a professionally essential personal quality of a graduate. The author suggests

characteristics to cognitive, self-regulating, emotional, volitional components of personal steadiness to conflicts.